

КНИГА ЗА ПАМЕТТА И СВОБОДАТА

РЕЦЕНЗИЯ¹

Кристиян Янев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

A BOOK ON MEMORY AND FREEDOM

Kristiyan Yanev

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Web of Science Researcher ID: JQJ-6667-2023; Scopus ID: 58158077400

ORCID ID: 0000-0003-3003-7544

E-mail: kijanev@slav.uni-sofia.bg

Книгата на Людмила Миндова „Ангелът на прехода. Книга за майка ми и свободата“ се изплъзва от лесното жанрово дефиниране – тя е едновременно спомен за близките хора, сборник с есета, свидетелство за преживяването на прехода, за политическите, интелектуалните и духовните размисли на авторката. „Ангелът на прехода“ е дълбоко лична и интимна книга, която споделя минорни и често печални разсъждения за самотността, разочарованията и изпитанията в условията на политическите и обществени трансформации от последните десетилетия. В същото време Людмила Миндова утвърждава универсални ценности като силните връзки на солидарността, надмогването на превратностите в сферата на духа, на етическото и естетическото убеждение.

„Ангелът на прехода“ е книга, родена от болезненото преживяване на загубата на родителя и посветена на паметта на Свобода Стефанова (1944–2023). Животът на майката е отправна точка към размислите за политическата история на България през XX и XXI в., за проблематичните процеси, които вместо реализация на идеалистичните планове често предизвикват патологични отклонения с дълготрайни обществени последици. Миндова разглежда прехода след 1989 г. от неговата политическа и социологическа страна, но и през личните и семейните си преживявания, като възприема

¹ Mindova, Lyudmila. Angelat na prehoda. Kniga za mayka mi i svobodata. Sofiya: Iztok-Zapad, 2025. [Миндова, Людмила. Ангелът на прехода. Книга за майка ми и свободата. София: Изток-Запад, 2025.]

амбивалентно неговото начало: „Надеждата и безнадеждността, тъгата и радостта, смъртта и спасението очевидно ще останат трайно свързани в паметта ми с 10 ноември“ (с. 25). Людмила Миндова разказва историята на майка си и на родината си в периода преди и след 1989 г. – Свобода Стефанова се явява едновременно потърпевша (като дете на репресирани „бивши хора“ и свободомислещ човек в несвободни времена) и ярък пример за индивидуално и неконформистко поведение (като част от демократичните промени след 1989 г.). Съдбата на майка ѝ е и част от семейната, родовата история, която авторката проследява от втората половина на XIX век до настоящето и изобразява като пример за благородство на духа, но и низ от разочарования при сблъсък с неумолимата „голяма история“.

Въпреки това „Ангелът на прехода“ не е биография за изтъкнатия родител в традиционния смисъл на понятието. На страниците ѝ присъстват множество епизоди от професионалния и политическия път на Свобода Стефанова, но не по-малко важни са духовните връзки, които тя е създала през живота си – с други преследвани и репресирани от властта интелектуалци, с хората от непосредственото ѝ обкръжение, с дъщеря ѝ. В книгата си Людмила Миндова събира биографични фрагменти, спомени и разкази за срещи с близки по дух и съдба познати и приятели. Техните истории са обединени от общ светоглед – от споделените етични съображения и естетически вкусове, от несъгласието и непримиримостта им със заобикалящия свят, което ги осъжда на самота, отхвърляне и (само)маргинализиране. Обаче именно връзките с подобни хора – близки до майка ѝ Свобода Стефанова – помагат да се надмогне песимистичното звучене на „Ангелът на прехода“. Във финалната част авторката споменава своя „голям албум на семейната памет“, в който „всички сме роднини и всички сме свързани с неведомите нишки на любовта и волята за живот“ (с. 229).

Историята и паметта – индивидуална, семейна, национална – са поле на борби и конфликти, често са травматично преживени от героите на тази книга, докато другата ѝ важна тема – тази за вярата и любовта – е свързана с християнското учение. Както посочва авторката, „Бог едва ли има проблеми с паметта“, защото „това си е чисто човешки проблем“ (с. 38). Людмила Миндова свързва важни събития и личности от живота на майка си с християнски празници, светци и текстове, създавайки своя „албум на паметта“. Макар че самоиронично коментира появяващите се в текстовете ѝ „твърде фриволни асоциации“ (с. 51), те са натоварени със смисъл за авторката и се вписват в една широка интертекстуална мрежа.

Книгата на Людмила Миндова се родее с редица произведения от българската и световната литература, посветени на загубата и скръбта по родителя – една от тези връзки е изтъкната още в началото на книгата:

Но не разказвам само аз за загубата на близък. Това вероятно е една от най-честите теми в литературата – описанието на смъртта, на отсъствието, което боли. Няколко месеца след майка ми си е отишъл от този свят бащата на Георги Господинов. На Игнажден. През август следващата година Господинов издаде романа в негова памет „Градинарят и смъртта“. (с. 13)

Освен тази изведена експлицитно в началото на „Ангелът на прехода“ тематична връзка, Людмила Миндова умножава интертекстуалните препратки към редица автори и техни творби, тъй като за нея тези своеобразни „родства по избор“ са от особено значение. Високата ерудиция, която този читателски (а често и преводачески) диалог с други творци разкрива, обаче има важна функция в книгата – тя е отправна точка към собствени разсъждения, към коментар за съдбата на редица интелектуалци в сблъсъка им с Историята и за съхранената за тях памет. Въпреки изобилието от такива връзки – Блага Димитрова, Марин Бодаков, Давид Албахари, Дубравка Угрешич, Алеш Дебеляк и много други – може да се подчертае специалното място, което сръбският писател Данило Киш заема в книгата на Людмила Миндова.

Преводачката на значителна част от неговите книги на български език неколkokратно споменава интелектуалното му влияние на страниците на „Ангелът на прехода“: „интуитивно (или не само) усетих близост с Данило Киш. [...] Плаках и за Киш“ (с. 84). В творчеството му смъртта на родителя и паметта са централни теми, също както в „Ангелът на прехода“. В едноименния текст от сборника с разкази „Енциклопедия на мъртвите“ (1983) героинята се опитва да се справи със загубата на баща си. Тя открива целия му живот в биографичната справка от уникалната (и утопична) монументална енциклопедия, която съдържа в миниатюра всеки живот, забравен от „голямата история“ и официалните справочници. Също както „Енциклопедия на мъртвите“ е форма на бунт срещу забравата и утвърждаване на индивидуалния човешки опит, така и „Ангелът на прехода“ е книга в защита на паметта – индивидуалната и трансгенерационната. Организирана в отделни фрагменти – т.нар. „мемори карти“ по подобие на детската игра за трениране на паметта – книгата на Людмила Миндова си поставя за цел да увековечи преходното, макар и да осъзнава неговата крехкост:

Моите мемори карти са всъщност събиране на такива подобия. Своеобразна лична енциклопедия на думи, хора, животни, растения, неща. Всичко е тук, в моя живот, защото има съдбовен смисъл. [...] Когато всички карти се подредят, ще се получи една история, която ще възпроизвежда частица от реалността. Не цялата, разбира се. Просто капка в морето. (с. 22–23)

В крайна сметка „Ангелът на прехода“ е именно свидетелство и памет, което изпълнява основната роля на литературата според Людмила Миндова – „да разказва и да напомня за онова, което вече го няма“ (с. 166).